

Književni pregled

SMISAO I ZNAČENJE STOGODIŠNJICE H. K. DRUŠTVA SV. ĆIRILA I METODA NEKAD SV. JERONIMA

Kad uzmemo u račlanjivanje utješnu i poučnu činjenicu da je Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, danas sv. Ćirila i Metoda, proživjelo stoljetni vijek u vjernom i dosljednom izvršavanju postavljenog zadatka, da nije smalaksalo na dugoj stazi od sto godina, da je usprkos raznim idejnim, kulturnim, duhovnim, političkim i ekonomskim vrenjima u tom dugom razdoblju ostalo dosljedno i rodno, sve nam to svjedoči o jednom punom smislu i sadržajnom značenju ove kulturne institucije.

Pogledajmo letimično i prodorno kroz stoljetnu baštinu ovoga Društva, zaustavimo se na pragu novog stoljeća da vidimo tko smo i koliko vrijedimo, pogledajmo kakve nam se perspektive ukazuju i koje nas obaveze obavezuju!

I. STOLJEĆE OSTVARENJA, ZASLUGA I SLAVE

Hod povijesti, bez obzira uzimali mi čovječanstvo kao cjelinu, ili pojedine narode, ili u nacionalnim zajednicama stanovite njezine integralne dijelove s bilo kojeg sektora, uvijek je određen i striktno logičan. I skokovi, i anomalije, i iznenađenja ulaze u tu određenost i logičnost naglašene zakonitosti. Ništa zato što to izvode ljudi obdareni slobodom, gdjekad opterećeni samovoljnošću i tvrdoglavošću. Sve to konačno svršava u zajedničkoj centrali određenosti gdje se formira osebujna povjesnost.

Ako pokušamo u svjetlu filozofskog poniranja povijesnih zbivanja u Hrvatskoj na prekretnici iz prve u drugu polovicu 19. st. odvagnuti i uočiti srž zbivanja na kulturno-prosvjetno-duhovnom polju, onda ćemo bez poteškoće uočiti ispravnost prethodnih konstatacija. Dovoljno je promotriti razdoblje od 1842. do 1867, dakle samo četvrt stoljeća.

1842. osnovana je prva, glavna i neizrecivo zaslužna izdavačka književna ustanova Matica Hrvatska. Godinu dana poslije uveden je hrvatski jezik u službeni javni život naše domovine. Godine 1845. stvorena je prva hrvatska opera »Ljubav i zloba« od V. Lisinskog. Već slijedeće godine rodilo se naše najbolje književno poetsko djelo — klasični ep Ivana Mažuranića »Smrt Smail-age Ćengijića«. Godine 1849. pojavile su se prve katoličke novine u Hrvatskoj »Katolički list«. Dvije godine nakon toga Runjanin sklada nenadmašivu hrvatsku himnu »Lijepa naša domovina«. A godine 1866/7. osniva se Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Zar ne zapažamo kako hod naše povijesti u tom kratkom razdoblju ide logičnim rastom prema što obuhvatnijem ispunjenju sadržajnosti i vrednote! I kao logični dorast u istoj godini (1867) pada ideja o osnutku Književnog društva sv. Jeronima.

»Te tri ustanove (naime Matica, Akademija i Jeronimsko društvo) — veli Josip Andrić — obilježila je kulturna povijest kao tri središta glavnih nastojanja u kulturnom životu Hrvata od sredine 19. st. do danas. — Na početku... stoji osnutak Matice Hrvatske, a na završetku osnutak Društva sv. Jeronima, dviju književnih ustanova, kojima je — svakoj sa specijalnim zadatkom — namijenjeno promicati književno stvaranje u hrvatskom kulturnom životu i plodove tog književnog stvaranja sistematski pružati hrvatskom narodu.«¹

»Ovo društvo — naglasio je otac Književnog društva sv. Jeronima — neka bude treći brat! Jugoslavenska akademija za najučeniju ruku, Matica Ilirska za inteligenciju, a *Jeronimsko društvo za sav hrvatski narod.*«²

Možda zagrebački nadbiskup kardinal J. Haulik i nije u prvom trenutku bio potpuno svjestan dosega i zamašitosti ideje, kad je 16. I 1867. sazvao u svoje dvore dvadesetak revnih, kulturnih i dalekovidnih zagrebačkih svećenika i inicirao osnutak pučkog, tj. univerzalnog hrvatskog katoličkog književnog društva. Tako i biva sa svim dalekosežnim karizmatičnim nadahnućima. Imamo potvrdu i u naše dane u jednostavnoj osobi i velebnom djelu dobrog pape Ivana XXIII.

»Taj rođeni Slovak — pisao je o Hauliku još 1929. u *Hrvatskoj Prosvjeti* Petar Grgec — zavolio je Hrvatsku kao svoju pravu domovinu. Branio je hrvatska prava protiv preziranja mađžaronskih šovinista tako odlučno da su ga oni namjeravali skinuti s biskupske stolice. — Dok su naši prvi ilirski preporoditelji zanemarivali hrvatsko selo, dotle je Haulik izdavao poslanice u kojima je obvezivao župnike ne samo da se staraju za bolju vjersku obuku naroda, nego i da na selima osnivaju i vode osnovne škole... — No najtrajniji je spomenik Haulik podigao sebi osnivanjem Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima koje ponosno stoji uz Maticu hrvatsku i Jugoslavensku akademiju i izvršuje veliku kulturnu ulogu u hrvatskom narodu...«³

Haulikova zamisao sazrela je brzo. Već 26. II 1867. prihvaćena su pravila iniciranog društva, a 27. III 1868. potvrđena i od građanskih vlasti. U istoj godini 21. VIII održana je prva glavna skupština. *To je dan rođenja Književnog društva sv. Jeronima.*

Haulik je dočekao taj sretni dan. Nije doživio prvih plodova, jer je umro 9. V 1869, ali gorušično zrno, posijano u plodnu hrvatsku njivu, brzo je izraslo i ojačalo i donijelo strostruki rod. To svjedoči glasno i jasno stoljetna bujna prošlost našeg Društva. Stoga s pravom tvrdi V. Deželić sin pišući u »Danici« za 60-godišnjicu Jeronimskog društva, da Haulik i Tomo Gajdek, prvi predsjednik Društva, kajkavski pjesnik i vatreni rodoljub, »ta dva velika čovjeka zaslužuju neumrlu slavu već zato, što su hrvatskom narodu dali ovako korisno društvo za izdavanje dobrih knjiga.«⁴

Svi veliki pothvati počinju u dobroj nakani, tiho, bez bučne reklame i umišljenosti, skromno, u evanđeoskom duhu susretljivosti i jedinstva, u iskonskom raspoloženju brige i nastojanja oko tuđeg dobra. Gdje to nedostaje, nema ni uspjeha.

»U prvi su mah osnivači svetojeronimskog društva sakupili tek 16 utemeljitelja, 147 članova i skromnu glavnicu od 3284 forinte i 82 novčića. Pa ipak su se osmjelili...«! (V. Deželić sin)⁵. Oružani snagom duha i bistre hrvatske svijesti osmjelili i započeli veliko djelo unošenja duhovnih vrednota u najšire

¹ Josip Andrić: Svetojeronimske staze i vidici, K 100. godišnjici polaganja temelja Društva sv. Jeronima (16. I 1867. — 16. I 1967.), rukopis.

² Citirano prema Okružnici nadbiskupa A. Bauera za šezdesetgodišnjicu HKD sv. Jeronima, v. Katolički list, teč. 79, br. 36, str. 457., od 6. IX 1928.

³ Citirano prema kalendaru Katolički godišnjak 1968, str. 41.

⁴ Danica 1929, str. 35, članak »Šezdeset godina Jeronimskog napredovanja«.

⁵ Isti članak, ista strana.

slojeve hrvatskog puka. Osmjeli i uspjeli. Zato ćemo se slobodno poslužiti riječima Ferde Rožića, dugogodišnjeg predsjednika jeronimskog društva, koje je napisao u »Danici« za 50-godišnjicu: »...Slava, vječna slava svima koji su prvi udarili temelje društva sv. Jeronima...«⁶ I velika, beskrajna HVALA!

U istom raspoloženju pjeva i V. Deželić st. u pjesmi »Osnivačima Društva sv. Jeronima« za 60-godišnjicu postojanja:

»Tad ustali vi ste, marni kao pčele,
Ko grlice skromni, po sreću junaci.
Rasuli ste knjige u kolibe bijele
Seljačke i drage. Skidoše se mraci.

— — — — —
Skočila je iskra! Buknuo je plamen!
Digao se oganj visok do nebesa.
Cijeli narod gleda nove sreće znamen
I okove stao da sa tijela stresa.

— — — — —
Učio je, kako Hrvat nekoć bio
Ispred cijelog svijeta predzida kršćanstva
I veliko srce nije više krio,
Već je digo barjak starog dostojanstva.⁷

Književni rad — izdavačka djelatnost Društva sv. Jeronima tekla je u valovitom usponu, ali uvijek naviše.

U prvih pedeset godina Društvo je okupilo oko sebe oko 320 suradnika (85 svećenika i 235 laika) i tiskalo više od dvjesto raznolikih knjiga iz svih područja kulturno-duhovne djelatnosti, ne računajući poznati kalendar. Naklada se popela od 4.000 primjeraka prve godine na 300.000 za 50-godišnjicu.

U tom razdoblju u Društvu surađuju slavni književnici i učenjaci: Iv. Trnski, A. Šenoa, Ad. Veber-Tkalčević, Iv. Dežman, Bog. Šulek, Fr. Rački, N. Tordinac, J. E. Tomić, J. Kozarac, Vj. Novak, Vj. Klaić, M. Šenoa, J. Draženović, F. Šišić, O. Kučera i dr.

Naše je Društvo osjetilo posljedice I svjetskog rata. Feniksovski obnovljeno povećava broj izdanja na više od petsto knjiga, broj suradnika na više od tisuću (200 svećenika i više od 800 svjetovnjaka), a započinje izdavati i brojne specijalne knjižice i časopise.

U najvećem plamsanju rada buknuo je II svjetski rat.

Poratnu stvarnost pomalo, ali ustrajno okreće na svoje održanje i osmišljenje. Mogli bismo reći da s II vatikanskim proljećem Crkve nanovo oživljuje i ovo Društvo. Sretna koincidencija.

Kroz puno stoljeće više od tisuću različitih knjiga!

Namjerno smo izdvojili kalendar »Danicu«. Kad se prvi put pod tim milim imenom uputila našom domovinom, književnik Ivan Trnski, njezin krstitelj, ispratio ju je na dalek put pjesmom:

»Evo lijepe knjižice,
Kalendara »Danice«,
Mi je s neba dobismo
I Danicom prozvasmo,
Da dan bijeli navijesti,
Da nam rod se osvijesti.

⁶ Danica 1919, str. 120—121, članak »Pedeset ljeta«.

⁷ Danica 1929, str. 3.

Mi ju s neba dozvasmo,
u rod dragi poslasmu,
Svaki kut domovine,
Da nam svijetlom prosine.

Da nam rodu omiliš,
Zrake svuda raskriliš.«⁸

I pošla je sretno i ustrajno. Zavolješe je Hrvati kao rođenu sestru. Od 3.000 primjeraka naklada se popela 1919. na 100.000. I dalje bila je rodna sve do naših dana. Poželimo joj dug vijek i ubuduće!

Postavimo li pitanje nakon ovog sumarnog nabiranja: kome je ovo Društvo koristilo i koju je svrhu imalo kroz stoljetni opstanak? — najbolje ćemo odgovoriti riječima njegovih korifeja:

Mogli bismo mirne duše ponoviti riječi Ferde Rožića: »... Iz ovoga kratkoga prikaza možete vidjeti kako je Društvo sv. Jeronima puno najiskrenijega i najpravijega prijateljstva prema svima vama — prema tebi, hrvatski puče! Ono se samo za tebe rodilo, ono samo za tebe diše, ono samo za tebe živi! Ne zna za drugu radost, nego koja je tvoja radost; ne za drugu žalost, nego koja je tvoja žalost! Cilj i svrha njegova života i rada samo je tvoj spas i tvoja sreća! Samo tvoja sreća, hrvatski puče!«⁹

»Zato za sav kulturni napredak našega naroda — piše isti pisac — i za sve kulturne pojave, ukoliko se smatraju kao nove, od svih slobodnih ustanova ide najveća zasluga Društvu sv. Jeronima. Tko toga ne vidi, ili je slijepac, nepoznavalac našeg narodnog prosvjetnog života ili je čovjek nepravednik.«¹⁰

A ravno pred četvrt stoljeća Ferdo je Rožić isklesao značajne riječi, pune istine i povijesnog iskustva, kad je ustvrdio: »*Sva ... jeronimska izdanja prožimlje jedinstveni duh, duh hrvatski i katolički. To im daje posebnu vrijednost i snagu*... Posljednik toga blaga je hrvatski puk.«¹¹

K ovome bismo mogli nadodati u istom raspoloženju i riječi nadbiskupa Bauera iz njegove okružnice za šezdesetgodišnjicu jeronimskog društva, kad veli: »Društvo sv. Jeronima osvojilo je široke slojeve našega naroda, ono je postalo snažan čimbenik na polju hrvatske narodne prosvjete.«¹²

U ovom svjetlu razumljive su nam i tvrdnje Josipa Andrića, dugogodišnjeg glavnog urednika Društva. »Nebrojenim tisućama — piše on — hrvatskih porodica svetojeronimska je knjiga prava miljenica, a stotine tisuća duša njoj zahvaljuju sve svoje znanje i duševno imanje. I kad bi na svijetu postojala neka mjera kojom bismo mogli izmjeriti i ustanoviti koliko je svetojeronimskih knjiga pridonijelo ... prosvjeti hrvatskog naroda, osobito po selima, zastalno bi se pronašlo da je dvije trećine (ako ne i više) hrvatske prosvjete poteklo od Društva sv. Jeronima...«¹³

»Koliko li je knjiga« — citirat ću još jednom Ferdu Rožića — Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, danas sv. Ćirila i Metoda — »raširilo po svoj našoj domovini ... Milijune knjiga! Punih kratkih različite prosvjetne sadržine, što sva svijetli kao jedno veliko sunce. Koliko li se iz toga sunca prosipalo zraka svijetlih i toplih u srce i dušu našega puka! Broja im nema! U noći neznanja sjajile mu, u zimi tuge grijale su ga. Znade to Bog te premnogi naš čovjek pojedinac...«¹⁴

⁸ Navedeno prema Katoličkom godišnjaku 1968, str. 29.

⁹ Danica 1919, nav. čl. i str.

¹⁰ Danica 1938, str. 41, članak »Naša sedamdesetgodišnjica«.

¹¹ Danica 1943, str. 38, članak »Sedamdesetpeti godišnjica Društva sv. Jeronima«.

¹² Katolički list, nav. br. i str.

¹³ Danica 1928, str. 34, članak »Na najrodnijoj njivi hrvatske prosvjete«.

¹⁴ Danica 1919, str. 105.

»... Te su knjige — ističe nadbiskup A. Bauer — obično pisane s velikom pomnjom i s vrućom rodoljubnom željom da u narodu prošire zdrav kulturni napredak na svim poljima ljudskog znanja i umijenja.«¹⁵

Hvala Ti, Bože, na ovom poklonu!

Hvala i svima onima koji su ovo Društvo osnovali, vodili i istrajali u stoljetnom radu za Boga, Crkvu, Hrvatsku!

II. NA PRAGU NOVOGA STOLJEĆA

Vjerujem da nam se svima podiže ponos dok nabrajamo ostvarenja naših radišnih preda. Divimo se njihovoj pronicavosti, odlučnosti, razboritosti, skromnosti, nesebičnosti, altruizmu i ustrajnosti. Radili su za veliku duhovnu i nacionalnu ideju, nisu se štedjeli, dali su sve od sebe. Nisu umišljali da su proroci, reformatori, proviđenosni mudraci i nenadoknadivi učitelji. Nisu se borili za pjenušavu slavu, lagodan i dokon život, položaj i masne honorare. Bili su siromašni imetkom i komforom života, ali bogati ljubavlju i dobrotom. Zato ih je njihovo djelo nadživjelo, zato i slavimo ovu stogodišnjicu.

»Nema sumnje — ističe nadbiskup A. Bauer — da je samo ljubav i zanos... te apostolska požrtvornost u neumornom radu i nastojanju bila kadra izvesti ovakvo djelo.«¹⁶

Njihov veliki poklad vrednote nadživio je stoljeće života i predan je nama da ga mi — poput njih — održimo i još više ojačamo. Obaveza je jasna i golema, dužnosti su mnogostruke.

Iako je jasna kao dan namjena HKD sv. Ćirila i Metoda, bistra kao kristal stoljetna prošlost, poučno iskustvo od deset desetljeća, ipak nije lagan prijelaz u drugo stoljeće postojanja.

Ovo je Društvo kroz stoljeće opstanka prolazilo kroz preformacije zbog nužnih svjetskih idejnih, političkih i ekonomskih evolucija i uvijek zauzelo jasan i određen stav prema vitalnim problemima.

Ne smijemo misliti da je samo II svjetski rat ili II vatikanski sabor nametnuo spektakularne promjene. Takvo mišljenje odavalo bi nepoznavanje bliže ili dalje povijesti čovječanstva.

Još više bismo se prevarili ako bismo vjerovali da je vrenje na pomolu i u drugoj polovini 20. st. identično u sadržaju i jačini s onima koja su davno minula. Tada bismo sudbonosno potvrdili riječ Pavla VI talijanskim biskupima: Vrijeme ne radi za nas! — A to se ni u kojem slučaju ne smije desiti!

Dvadeseto stoljeće ima svoju specifičnu logiku, svoj idejni osebujni sadržaj, koji je mnogolik i ne baš običan. Ima svoj hod neobično žuran i iznenađujući, čudne forme i još čudnije zahtjeve.

Hoćemo li uočiti vrijeme i odazvati se zdravim težnjama, to ovisi o našoj sadašnjoj svijesti i spremnosti. Izgubimo li nespretnošću, ili nehajem dužnu relaciju, katastrofa je neizbježna.

I ćirilometodsko književno društvo kao integralni dio Hrvatske, Crkve i svijeta treba da se ukopča u harmonični hod današnjice. Direktive su dosta principijelne, iako ne sve u sveobuhvatnoj širini, izražene u II vatikanskom saboru koji traje i popunja se.

Nema velikog smisla nasjedati da je hrvatsko selo nestalo i da ga treba tražiti u dalmatinskoj Zagori. Još manje umišljati da postoji nepromijenjeno u starom, patrijarhalnom obliku. Pogubno bi bilo ne shvatiti da se formira novi sloj našeg doseljenog puka koji u gradovima traži nove putove života i ne snalazi se u duhovnom životu na novim raskrsnicama.

Temeljna je istina da naš hrvatski puk postoji, iako je raslojavanje započelo i ide dalje. Svim slojevima našeg naroda treba dati dobru knjigu. Ovo Društvo nije bilo ni u prošlosti samo za seljake, ono je bilo za cjelokupni katolički puk u Hrvatskoj — kako je naglasio kardinal Haulik — s otvorenim

¹⁵ Katolički list, nav. br. i str.

¹⁶ Ib.

vratima za sve ostale bez obzira na vjeru i naciju, u želji jedinstva i sloge. Anticipirani ekumenizam.

U tom pravcu upravo na prijelazu iz prvog u drugo stoljeće učinjeno je barem dovoljno. Suvremene kulturno-prosvjetne i duhovne revije izlaze u njegovoj nakladi. Tako i druge vrijedne edicije. Istina, to su početni koraci, ali dobro početi znači mnogo! Mi se nadamo da će sve ići bolje i bolje, k što zrelijim ostvarenjima.

Jasno je kao sunce da u tom smjeru treba prevladati prazno obožavanje nazovi-tradicije. Iskonsko štovanje sadržajne prošlosti sasvim je nešto drugo, pozitivno, nužno. U skladu s tim treba odati priznanje časnim starcima, podijeliti im po potrebi i odlikovanja, ali ih balsimirati i time usporavati aktivnost i osuvremenjenje, samo je štetno.

Nema sumnje da je osuvremenjenje prema koncepciji Ivana XXIII i II vatikanskog sabora potreban i složen zadatak sadašnje kršćanske generacije. K toj realizaciji treba pristupiti s mnogo prave mudrosti, prokušanog znanja, bogatog iskustva, shvaćanja aktualnih potreba, sa solidnom duhovnošću, iskreno, dobrotom, namjerno i u pravom hrvatskom duhu. Bez nadmetanja, nesloge ili karijerizma.

Ćirilometodsko književno društvo ima u tom pravcu velik zadatak. Oni koji prihvaćaju zastavu prosvjete na pomolu drugog stoljeća treba da budu svjesni povijesnog trenutka. Nužne su jasne smjernice. Nebulozne koncepcije o nekom »novom« književnom izrazu, o narodnoj nesuvremenosti jezika jednog Šenoe i sličnih, o tiražnom ponavljanju da se ne može preskočiti činjenica II vatikanskog sabora ili slično neće nas pomoći naprijed!

Samo smišljena akcija, koja se hrani namrlim veličinama i otvoreno gleda u bit suvremenih potreba, može uroditi plodom.

Veo klerikalizma nikad nije zastirao lik ovog Društva, iako su ga osnovali redom predstavnici Crkve u Zagrebu i pratili u stoljetnom postojanju. Društvo se nije ogriješilo nikada ni o nacionalne ni o duhovne vrednote. U njemu je već davno anticipiran laički apostolat.

Nadbiskup Bauer istakao je u spomenutoj okružnici da ovo »društvo nije za čitavog svog života bilo nikada strančarsko, niti je svojim radom služilo strančarskim svrhama, već općoj narodnoj prosvjeti hrvatskog katoličkog naroda.«¹⁷

Učinjeno je mnogo, jer je uz Društvo bio kršćanski hrvatski narod, i to ne samo kao potrošač lijepe i korisne knjige, nego i kao potporanj preko svojih općina, škola, župnika, biskupa. »Ovaj je zamjerni rad pribavio društvu ugled u svim narodnim redovima i mnogo prijatelja i dobrotvora...« (A. Bauer).¹⁸

Perspektiva će biti ispunjena ako nastavljači djela HKD sv. Ćirila i Metoda djelom dokažu da su shvatili poslanje Društva i ako se sažive s idejom svoga Društva, pokažu zrelost (bez obzira na godine) i osjetljivost na sve ono što je zbiljski ljudsko, hrvatsko i kršćansko! Samo oni mogu dalje voditi ovo Društvo koji to dokažu djelom!

Mirko Validžić

¹⁷ Ib.

¹⁸ Ib.